

О. І. Гуржій
(Київ)

**ПЕРЕЯСЛАВСЬКА УГОДА
І УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ СТОСУНКИ
1654—1657 РР. У СПРИЙНЯТТІ
НАРОДНИХ МАС УКРАЇНИ**

Останні роки життя і діяльності Б. Хмельницького були складними і тривожними. Багато в чому обумовлювали це неоднозначні, напружені міжнародні відносини і, в першу чергу, між Україною, Росією й Річчю Посполитою. Більшість з оточення гетьмана так чи інакше підтримувала і її зовнішню та внутрішню політику, усвідомлюючи, зокрема, необхідність і значення союзу України з Росією. Його прибічники справедливо вбачали в ньому порятунок від поневолення українців шляхетською Польщею і султанською Туреччиною, довго очікуване закріплення економічних, політичних і культурних зв'язків українського та російського народів, а також розраховували на сприяння в справі зміцнення спільних сил у боротьбі за етнічну незалежність у майбутньому. Окремі представники створеної в ході Визвольної війни середини XVII ст. старшинської адміністрації й місцевого православного духовенства небезпідставно сподівалися на поліпшення власного благополуччя, одержання значних станових та економічних привілеїв.

Проте існувала і сильна опозиція союзу Чигирини і Москви: деякі вищі духовні особи, старшини, козаки, простолюдини. Так, кальницький (вінницький) полковник Іван Богун, про якого, до речі, в радянській історіографії, як правило, однозначно писали як «палкого прихильника воз'єднання України з Росією», взагалі відмовився присягати на вірність царю. До нього пристала і більшість «молодих» (нововписаних) козаків. У 1654 р. козацьке населення Кропивнянського і Полтавського полків побило прибулих для прийняття присяги царських урядовців. Тоді ж у Луцьку місцеве духовенство висловило особливий протест проти акту об'єднання. А київський митрополит та «иние духовного чину люди» висловили думку, «что им с московскими людьми быти в соединении невозможно, и они того *николи не хотели*, а се де Москва хотят их перекрещивать...» Проти союзу з царем виступив майбутній кошовий отаман Запорозької Січі Іван Сірко. Фактично не пішло на формальне визнання угоди і все «низове товариство», хоча протягом тривалого часу в його

середовищі висловлювалося бажання такого союзу й всіляко підтримувалися дії Б. Хмельницького в цьому напрямі.

Самодержавна політика, яка запанувала на українських землях вже після Переяславської ради, нерідко викликала відверте невдоволення з боку тутешніх опозиційних сил, часто-густо доводила до гострих конфліктів між різного роду групами населення і верховною владою. Не залишились осторонь і широкі маси корінних жителів. Час від часу вони змушені були втягуватися в політичну боротьбу, нерідко зпровоковану царатом. Траплялось, що за поразку в ній доводилося розплачуватися власним життям. У 1656 р. один з очевидців таких подій повідомляв: мешканці багатьох міст України вже не хочуть «под государевою високою рукою быть», а запорожці відверто загрожують цареві збройним виступом у союзі з кримськими татарами. «Да і во всех де черкаских (українських. — О. Г.) городех, — констатував він, — полковники и сотники и черкасы и мещане в разговорах говорят те ж речи».

Неабияку настороженість, різноманітні чутки та домисли в тогочасному українському суспільстві викликали вже перші непродумані, а часто й зухвалі вчинки московського посольства. Крім того, недостатня поінформованість, не усвідомлені до кінця суть і значення події в Переяславі та й сама форма приведення до присяги на місцях породжували численні нарікання людей. В умах багатьох «гуляла», краяла душу і серце думка про те, що великий гетьман від імені всього народу малоросійського особисто присягнув на вірність цареві, а той у свою чергу, відмовився зробити подібне Б. Хмельницькому, чим образив усе Військо Запорозьке. Государеві ж «дворяни», прибувши до якогось населеного пункту в супроводі добре озброєних охоронців — стрільців і козацьких старшин, для прийняття присяги зганяли, «як стадо», мешканців на майдан. При цьому не обходилося без грубоців, відвертих залякувань, чи, навпаки, «солодких» обіцянок (з метою повернення до «служби государевої» застосовувалися навіть гроші, відрізи сукна, хутро і т. д.). Тому, хто відмовлявся складати присягу, погрожували висланням за «Зборівську лінію», тобто, за межі приєднаної до російських земель української території. Мабуть, тому царських слуг характеризували тоді, як урядовців, «породою своею спесивых и необычайных ко всякому делу понеже в государстве своем никакого доброго не имеют і не приемлют кроме спесивства и безстыдства и ненависти и неправды». Царські сановники без

належних пояснень на очах у простих людей складали реєстри, переписували міські укріплення, церкви, припаси тощо, чим, на думку М. С. Грушевського, наробили «переполоху вище всякої міри». Жителі не завжди могли своїм розумом осягнути все те, що навколо них чи за їх безпосередньою участю діялося. Коли ж ніяких непорозумінь не виникало, українське населення радо приймало представників російського народу, підносило їм хліб-сіль, складаючи присягу.